

УДК 373.3.016:78

РОЗВИТОК СТІЙКОЇ ІНТОНАЦІЇ ЯК ЗАПОРУКА ВИХОВАННЯ МУЗИЧНОГО СЛУХУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Н.В.Сошинська

***Анотація.** У статті розглядаються проблеми розвитку стійкої інтонації молодших школярів як запоруки виховання у них музичного слуху на уроках музичного мистецтва в загальноосвітній школі; аналізуються підходи до формування навичок чистого інтонування у дітей з різними музичними можливостями.*

***Ключові слова.** Музичний слух, музична інтонація, координація голосу, координація слуху, музична діяльність.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются проблемы развития устойчивой интонации младших школьников как залога воспитания у них музыкального слуха на уроках музыкального искусства в общеобразовательной школе; анализируются подходы к формированию навыков чистого интонирования у детей с разными музыкальными возможностями.*

***Ключевые слова.** Музыкальный слух, музыкальная интонация, координация голоса, координация слуха, музыкальная деятельность.*

***Annotation.** The article deals with the problems of developing primary students stable intonations in the Music lessons at the general educational schools; the methods aimed at forming clear intonation skills of children with different musical abilities are suggested.*

***Keywords.** An ear for music, musical intonation, coordination of voice and hearing, musical activity.*

Постановка проблеми. Розбудова незалежної української держави загострила необхідність вирішення завдань, пов'язаних із розвитком духовної культури особистості, оскільки духовності належить визначальна роль у формуванні нової людини – освіченої, вихованої, культурної, здатної до самоосвіти, саморозвитку [2, с.7]. Складовою частиною духовної культури особистості школяра виступає музична культура, у структурі якої чільне місце належить музично-слуховій культурі, розвитку музичного слуху як її складової.

Музичний слух є умовою для виховання у школярів, особливо молодших, любові до співу, сприйняття поетичного тексту пісні, формування вмінь передачі його змісту голосом, що сприяє реалізації завдань музично-естетичного виховання молодших школярів.

Актуальність проблеми розвитку музичного слуху молодших школярів обумовлюється послабленням інтересу до співу, „живого виконання” музичних творів загалом та вокальних зокрема, зниженням зацікавленості власним виконанням зразків пісенного жанру. В цьому контексті проблема виховання музично-слухової культури – це проблема формування особистості дитини, її духу, гуманістичних цінностей, національних музично-художніх ідеалів.

Особливо гостро постає ця проблема в роботі з дітьми молодшого шкільного віку, оскільки цей період життя дитини, за умови належно організованого процесу музичного виховання у школі, є першою сходинкою у послідовному залученні до музично-слухової культури. Саме в молодшому шкільному віці дитина бере з довкілля набагато більше для розвитку свого розуму, почуттів, волі, характеру, ніж у подальшому житті [3, с. 256]. Виховання музичного слуху молодших школярів у процесі роботи над музичним образом сприяє розвитку інтелектуального, емоційного, діяльнісного, творчого потенціалу школярів.

Огляд досліджень та публікацій. Аналіз стану дослідження проблеми виховання музичного слуху молодших школярів свідчить про посилену увагу до цього питання як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Особливості формування музичної культури та музичного виховання дітей обґрунтовували О.Апраксина, Н.Ветлугіна, Л.Дмитрієва, Н.Гродненська, Г.Падалка, Л.Хлебнікова, К.Далькроз, К.Орф, А.Танасова-Букова, Ц.Колєв, М.Руссель-Пауль та ін. Вплив вокального виховання на розвиток особистості вивчали на методологічному, теоретичному та практичному рівнях М.Ділецький, М.Лисенко, К.Стеценко, Л.Горюнова, О.Ростовський, Т.Овчинникова, Д.Огороднов, З.Кодай, Є.Седлачкова, Ф.Лисек та ін.

Сьогодні теоретичні проблеми виховання музичного слуху особистості у вокально-хоровій діяльності розглядаються у роботах Є.Алмазова, Л.Абеляр, Г.Струве, В.Соколова, В.Попова.

З огляду на актуальність означеної проблеми, **метою** статті є аналіз підходів до формування навичок чистого інтонування у дітей з різними музичними можливостями.

Виклад основного змісту дослідження. Музичний слух – одна із складових музичності, яку психологи визначають як переживання почутих звуків за допомогою своєрідного поєднання здібностей [5, с. 17].

Музичність людини є індивідуальною психологічною особливістю, що забезпечує, з одного боку, музичну діяльність, а з іншого – синтез здібностей, необхідних для всіх видів музичної діяльності. Від їх комплексу залежить можливість і успіх занять музичною діяльністю. Основними видами музичної діяльності є: слухання музики, виконання музики, створення музики [2, с. 76].

Музичний слух у повній мірі необхідний під час будь-якого виду музичної діяльності. Слух є основним каналом, через який, здебільшого, відбувається сприйняття музики. Решту інформації людині дають відчуття вібрації повітря поверхнею шкіри, зір (під час споглядання музичної дії) та рух (під час гри, танцю, співу).

Тому важливим завданням учителя музики є розвиток музичного слуху молодших школярів, в основі якого знаходиться формування стійкої інтонації. Доречно зауважує Е.Печерська: „Цього важко досягти, оскільки до школи приходять значна кількість дітей, які не інтонують у тон з класом. Такі діти не співають, а „гудуть” на 1 – 2 звуках (найчастіше – соль-ля малої октави). Деякі діти інтонують мелодію на октаву нижче, в інших – діапазон зміщено на кварту-квінту вниз (їх незначна кількість). Таких учнів, як правило, не залучають до шкільних хорів (на уроці часто просять „помовчати”), тому вони фактично позбавлені можливості розвивати свої музичні здібності” [3, с. 54].

Вона ж зауважує, що серед учнів зустрічаються діти з різним рівнем „гудіння”. Поряд із стійкими „гудошниками” є такі, що незнайому пісню „гудуть”, а добре знайому – інтонують приблизно, одні інтонації (стрибки Т-Д) відтворюють, а поступеневий хід – не можуть. Трапляється, що той самий звук в одній ситуації (у поспівці) не інтонують, а в наслідуванні гудка паровоза („ту-ту-ту”) співають досить правильно. Якщо таким школярам запропонувати яскравий діалог у формі захоплюючої гри, то вони швидше подолають інтонаційні труднощі, оскільки концентрується їхня увага [3, с. 59].

Сучасні методисти дискутують відносно того, чи дозволяти дітям, які не інтонують у тон з класом, співати на уроці музичного мистецтва. Одні стверджують, що неінтонуючих дітей в жодному разі не можна звільняти від хорового співу на уроці. Якщо це зробити, їхня вокально-слухова вада закріплюватиметься, поглиблюватиметься, і усунути її буде чимраз складніше. Крім того, це загальмує розвиток цінних універсальних здібностей, збіднить хорову культуру школярів.

Інші методисти проводять з такими учнями індивідуальні заняття, а на уроці вони мовчки слухають спів своїх товаришів [5, с. 15].

Ми ж підтримуємо вчителів-дослідників, які не забороняють неінтонуючим учням співати на уроці. Для цього доречно поділити всіх учнів класу на три інтонаційні групи: перша – діти, котрі інтонують точно, друга – інтонують з підтримкою інструменту чи голосу вчителя, третя – неінтонуючі, яку назвемо, наприклад, „оркестром”, давши кожній дитині якийсь ударний інструмент (трикутник, кастаньети, бубон, ложки, брязкальця тощо). При цьому третя група – „оркестр” дістає конкретне завдання: відтворити у пісні ритм, пульс, акценти та ін.

Співати нікому не забороняється, але слід пам’ятати, що не всі діти вміють поєднувати одночасно два види діяльності: виконуючи „партію оркестру”, окремі учні дуже уважно вслуховуються в мелодію і супровід пісні, щоб точно виконати отримане завдання.

На нашу думку, „гудіння” спричиняють не лише відсутність координації голосу із слухом, зміщення діапазону голосу, низький розмовний голос і хвороба голосового апарату, а ще й відсутність здатності вслуховуватися в музику (через невміння прислухатися до власного голосу). Саме це вміння необхідно виховувати у молодших школярів. Перед „оркестрантами” вчитель ставить завдання дуже уважно вслухатись у музику, і це досить швидко приносить позитивні результати: учні починають краще інтонувати мелодію пісні. Якщо немає можливості проводити додаткові заняття з неінтонуючими дітьми, то можна використовувати ладову сольмізацію (з другого класу поєднувати її з абсолютною). Погоджуємось із твердженням О. Ростовського, що на уроках музичного мистецтва ручні знаки добре відображають ладові функції і тяжіння, а також відносну висоту ступенів ладу, тому цей метод ефективний для всього хору, а особливо для неінтонуючих учнів [4, с. 37].

Е.Печерська рекомендує, окрім вправ на звуконаслідування зозулі, соловейка, котика, песика тощо вчителю музичного мистецтва пропонувати учням виконання поспівок і пісень у досить високому регістрі (наприклад, „По гриби” М.Завалишиної), коли включається механізм головного звукоутворення, що характеризується краєвим коливанням головних зв’язок і використанням верхніх резонаторів – ротової та носової порожнин, глотки, носоглотки, твердого й м’якого піднебіння. Систематичне звернення до високого звучання сприяє розвитку діапазону голосу [3, с. 34].

Серед факторів, що спричиняють низький рівень розвитку інтонації та музично-слухових уявлень молодших школярів, є також і хронічні та гострі захворювання, під час яких не було дотримано голосового режиму, психічна травма, переляк, перенапруження голосового апарату, внутрішня загальмованість, надмірна сором’язливість, млявість тощо; результат некваліфікованого співацького навчання у дошкільному закладі освіти [1, с. 48].

Як свідчить досвід, більшість дітей, у яких наявне зміщення і обмеження діапазону голосу, патологічна якість звучання голосу, різко тверда або придихова „атака” звуку, відсутність легато та інші вади, були вокально занедбаними у дошкільний період.

Залежно від встановлення причин „гудіння”, вчитель музичного мистецтва в подальшій роботі використовує ті або інші прийоми виправлення недоліків інтонування у наявній зоні дитячого голосу.

Якщо дитина „гуде” запропоновану поспівку, її можна транспонувати нижче на чисту кварту або чисту квінту. Якщо у пониженій зоні дитина співає правильно, то причина „гудіння” не музично-слухова, а у відсутності координації між музично-слуховим уявленням і вокальним відтворенням. Якщо запропонована тональність не викликала потрібної відповіді, іноді варто пошукати близькі тональності (у даному випадку це може бути зручним для інтонування окремим учнем) [2, с. 93].

Якщо спів уривка знайомої пісні зі словами неякісний, то можна запропонувати проспівати його у нижчій тональності не зі словами, а на складі „ку” („як зозуля”) або „ту-ру” („як сурма”). Якщо дитина заспіває на склад правильно – причина „гудіння” вокальна, а не слухова.

Під час перевірки інтонування молодших школярів можна використовувати зручну, цікаву

Матеріали V Міжнародного семінару «Концептуальні основи підготовки спеціалістів: традиції та перспективи в контексті реалій сучасної освіти»

вокальну форму. Склади „зум”, „ду”, „лю”, „му”, „ру”, „ту”, „тру” тощо полегшують головне звукоутворення завдяки голосному „у”, „наближують” вокальне звучання завдяки резонуванню приголосних „з”, „м”, „в”, „р”, „л” і, разом з тим, створюють підґрунтя для ігрових діалогів завдяки звуконаслідувальному змісту цих складів: „зум” – бджілка, „ду” – сопілка, „ту” – гудок тощо [3, с. 62].

Подолати труднощі при розвитковій музичній інтонації вчителів музичного мистецтва допомагає фактор інтересу. Так, учень не відтворив інтонацію гудка, але добре інтонує той самий звук, коли наспівує ім'я улюбленої сестрички.

Надзвичайно важливим чинником у розвитковій музично-слухових уявлень молодших школярів є правильне розташування учнів у класі. Ми радимо практикувати садити учнів таким чином, щоб забезпечити допомогу музично здібних дітей тим учням, хто відчуває труднощі при інтонуванні. Тому можна на 1, 3, 5 партах посадити менш здібних учнів, а на 2, 4, 6 партах – здібних, або за кожною партою посадити одного здібного, а другого – менш здібного учня.

Така систематична та цілеспрямована робота вчителя музичного мистецтва з розвитку стійкої інтонації молодших школярів сприятиме якісному музичному розвитку і в наступних класах. При цьому вчитель не повинен прагнути до вирівнювання школярів у їх музичному вихованні, оскільки це неодмінно приведе до гальмування розвитку частини дітей. Приділяючи особливу увагу тим дітям, які менш обдаровані музично, він повинен всіляко сприяти розвитку дітей обдарованих, ставити перед ними індивідуальні завдання.

Висновки. Таким чином, нестійка музична інтонація суттєво ускладнює для дитини молодшого шкільного віку будь-які спроби співу, зменшуючи можливості розвитку іншого, емоційного компонента музичного слуху. Зі свого боку, це перешкоджає й розвитку музично-ритмічного почуття. У таких випадках дітей часто відносять до категорії немужичних. Однак подібна оцінка здебільшого помилкова. Достатньо звернути увагу на розвиток саме музичних слухових уявлень, як інші музичні здібності теж почнуть успішно розвиватися.

Розвиваючи музичні слухові уявлення учнів, слід врахувати такі методологічні положення:

- музичні слухові уявлення виникають і розвиваються не самі по собі, а лише в процесі діяльності, яка вимагає наявності цих уявлень. Такі найелементарніші форми музичної діяльності, як спів і підбір по слуху, не можуть здійснюватися без музичних слухових уявлень. Тому в цих видах діяльності й накопичуються музичні уявлення;

- у розвитку музичних слухових уявлень дітей важливу роль відіграє рухова і зорова наочність. Тому співу по нотах має передувати використання графічного зображення руху мелодії;

- використання вчителем музичного мистецтва імпровізації, художнього виконання музичних творів, новітніх методичних прийомів сприятиме формуванню у школярів музичного слуху, який відіграє важливу роль у розвитковій загальній музичності молодших школярів.

Література

1. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі : методичний посібник / О. О. Гумінська. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 104 с.
2. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей : навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I – II рівнів акредитації у двох частинах. Частина I. / Я. С. Кушка. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2007. – 216 с.
3. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах : навчальний посібник Е. П. Печерська. – К. : Либідь, 2001. – 272 с.
4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі : навчально-методичний посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 216 с.
5. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі : методичний посібник / Л. О. Хлебнікова. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 216 с.